

jie sunkiai skverbiasi į istoriografijos erdvę, noriu pabrėžtinai atkreipti dėmesį į savarankiško gyvavimo vertą tekstą.

Jau visai pabaigai pateiksiu vieną išrašą iš publikacijos:

[1499 10 18] *Item dedi pro XXIII ulnis axameti nigri super sepulcrum Vitholdi, quelibet I sexagenas.*

Artėjo Vytauto mirties metinės.

Zigmantas K i a u p a

Mathias Niendorf. Das Grossfuertentum Litauen. Studien zur Nationsbildung in der Fruehen Neuzeit (1569–1795). Wiesbaden, 2006, 329 S.

Prieš metus pasirodęs Mathiaso Niendorfo darbas skirtas mažai tyrinėtai, tačiau vis populiarėjančiai, ypač Lietuvoje, politinės tautos temai. Lietuvių istoriografija, atsisakiusi „lietuviškumo“ paieškų Abiejų Tautų Respublikoje per Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos karalystės supriešinimą, sulaukė vokiečių istoriko palaikymo. Jo darbo išvada, kad LDK nebuvo vien tik lenkų karalystės provincija, tikriausiai būtų labai nudžiuginusi net ir tarpukario Lietuvos istorikus, ieškojusius lietuvių Lietuvos istorijoje. Tačiau M. Niendorfo darbas LDK istoriografijai yra svarbus ne dėl lietuvių ar LDK teritorijos dabartinio gyventojų, t. y. baltarusių, o iš dalies ir ukrainiečių ausiai malonių išvadų, tačiau būtent dėl naujų probleminių temų įvedimo į istoriografijos apyvartą.

Pristatęs LDK istorijos raidą po Liublino unijos iki 1795 m., autorius pereina prie išsamaus problemos nagrinėjimo. Nors išsamumo prasme visi jo darbo skyriai laikytini nauju žodžiu istoriografijoje, visgi savo požiūriu naujumu išsiskiria ketvirtasis darbo skyrius, skirtas religingumo vaidmens to laikotarpio tautos formavimuisi aptarimui. Autorius tam tikra prasme įsiveržia į tradicinį lietuvių menotyrininkų lauką, aptardamas tokias temas kaip, pavyzdžiui, Marijos ar Kazimiero kultas. Autorius mato jas nauju rakursu, pagrindinį dėmesį skirdamas šventųjų kultams kaip politinės tautos integraciniam faktoriui. Atrasdamas šių kultų vietinius ypatumus, autorius laiko juos svarbiais veiksniais politinės bendruomenės formavimuisi. Sutinkant su šia išvada, jos nereikėtų suabsoliutinti. Šventųjų kultai buvo svarbus faktorius, integruojęs katalikus ir unitus, tačiau kas su šiomis konfesinėmis grupėmis galėjo sieti stačiatikius – šis klausimas taip ir lieka neatsakytas.

M. Niendorfo knygoje pastebima aiški tendencija ieškoti politinės tautos tyrimuose neišnaudotų galimybių. Tai pagirtina, nors kai kada jo temai nemažai duotų

ir jau aptartų temų platesnis panaudojimas darbe. Nors autorius pripažįsta svarbų pasauliečių ir Vytauto kulto vaidmenį tautinės LDK ideologijos kūrime, tačiau čia pasitenkina bendromis nuorodomis į šią temą, pats neplėtodamas šios problemos tyrimų.

Autoriaus gebėjimas tradicinės istoriografijos temas, tokias kaip, pavyzdžiui, šventųjų kultai, Reformacija ir Kontreformacija priversti „kalbėti“ nagrinėjamos temos labui, rodo ne tik gerą teorinį pasirengimą, bet ir mokslinį kūrybingumą. Tiesa, kai kada tokie bandymai gali būti įvardyti kaip hipotezės, kurias vargu ar kada nors pavyks įrodyti. Antai autorius pradinę Reformacijos sėkmę LDK aiškina kaip politinę jos atskirumo nuo Lenkijos karalystės deklaraciją, savotišką trečiąjį kelią, kuris turėjo būti labiau priimtinas tos valstybės gyventojams stačiatikiams. Tačiau nuoroda į tai, kad savarankiškumo šalininkai buvo ir Reformacijos LDK šalininkai, toli gražu neatrodo pakankama aukščiau iškeltai tezei pagrįsti.

Ankstesniuose skyriuose autorius pagrįstai iškelia kitus visuomenę į tautą integruojančius elementus: tautų ir valdovų kilmės mitus, teisinę sąrangą, o kartu visiškai pagrįstai nuvertina ankstesniuose tyrėjimuose vos ne pagrindiniu tautiškumo požymiu laikytą kalbą. Tokia autoriaus išvada leidžia ir kultūros plėtimą prasmė nelaikyti kaip vieno iš tautos požymių. Gana išsami šios problemos analizė turėtų keisti bent jau Lietuvoje nusistovėjusią terminiją. Pagaliau reiktų kalbant apie LDK liautis vartojus polonizacijos terminą, vadinant Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vykusius procesus akulturacijos vardu. Tokios M. Niendorfo išvados jau, atrodo, šiandien leistų kalbėti apie ne tik lietuviakalbius, gudakalbius, tačiau ir lenkiakalbius LDK piliečius bei galų gale imtis nors ir labai sudėtingų lituanizacijos procesų toje valstybėje.

Analizuodamas tautos struktūros klausimus, autorius suformuluoja ir dar vieną visiškai naują tezė – politinės tautos sudėtinė dalimi laikydama ne vien bajorų luomų atstovus. Toks teiginys, kuris niekuo nestebintų kalbant apie Vakarų ir dalies Vidurio Europos bendruomenes, charakterizuojant LDK visuomenę skamba naujoviškai, tačiau tai toli gražu nereiškia, kad jis pagrįstas. Autorius daugelyje vietų pats pripažįsta autentiškų prisipažinimų apie priklausymą politinei tautai trūkumą, net iš bajorijos rato žmonių. Savaiame suprantama, kad tarp valstietijos tokių tautinių deklaracijų visai nėra, dėl to įdomu pasižiūrėti, kuo remdamasis autorius daro tokią drąsą išvadą. Nekankindamas skaitytojo papildomais išvedžiojimais, iš karto pasakysiu, kad teiginys kilo autoriui analizuojant LDK žydų ir totorių bendruomenių santykių su LDK valdančiuoju elitu. Jau vien dėl specifinės šių dviejų bendruomenių padėties LDK būtų per drąsu kalbėti apie nekilingųjų priklausymą to laikotarpio tautai. Čia nereikėtų užmiršti, kad šių bendruomenių funkcionavimą užtikrino įvairios valdovų privilegijos. Taigi jų priklausymo tautai jausmas rėmėsi būtent šiais jų gyvenimą reguliavusių teisinės sistemos principais.

Žydų, totorių bendruomenių aptarimas, kaip, beje, ir kitų LDK gyvenusių tautų, daro M. Niendorfo darbą sektinu pavyzdžiu kitiems šios valstybės istorijos tyrinėtojams. Skaitydamas darbe pristatomą istoriografiją regiono kalbomis, recenzentas nebegali priekaištauti dėl tyrinėtojo kalbinės kvalifikacijos. Literatūros panaudojimo prasme knygos autorius galėtų būti sektinu pavyzdžiu ir lietuvių autoriams, šiaip jau nebijantiems kitakalbių tekstų. Ir ne vien tai. Didelis knygos privalumas yra tai, kad iš istoriografijos autorius, galima sakyti, „išspaudžia“ maksimumą. Tai ir leido jam, pradėjęs visai naują tyrimą, pateikti šį darbą kaip sintezę.

M. Niendorfo sieki aprėpti kuo daugiau tautų liudija ir paskutinis skyrius, skirtas žemaičių – kaip nesusiformavusios politinės tautos atvejo, aptarimui. Nors šioje darbo dalyje sunku rasti aiškų atsakymą į jo paties suformuluotą problemą, toks klausimo kėlimas galėtų paskatinti panašius kitų regionų tyrimus. Kai kurie lenkų autoriai jau dabar *ad hoc* yra paskelbę LDK kaip trijų ar net daugiau tautų respubliką, tačiau tokie tvirtinimai, be tam tikro politinio korektiškumo, nėra pagrįsti jokiais studijomis. O jos, bent XVII a. Ukrainos atveju, būtų labai sveikintinos.

Aptariamoje knygoje gerai dera autoriaus novatoriškumas ieškant naujų šaltinių (temų) su autoriaus atsargumu formuluojant galutines išvadas. Žemaitijos atvejo aptarimas aiškiai parodo tokį autoriaus santykį su formuluojamomis išvadomis. Beje, autorius yra atsargus ne tik čia. Kaip jis rašo viso darbo santraukoje, net pagrindinis darbe sprendžiamas klausimas, ar „specifinės didžiųjų grupių integracijos formos adekvačiai gali būti apibūdintos „Ankstyvųjų naujų laikų tautos formavimosi“ sąvoka, sąmoningai paliktas atviras“. Žinoma, tokią autoriaus poziciją galima suvokti kaip labai atsargų jo santykį su analizuojama medžiaga, nors man atrodo, kad būtent šioje vietoje ir pasireiškia M. Niendorfo akademinės aplinkos poveikis. Dažnas Vakarų autorius yra įpratęs dirbti su tradicinėmis visuomenės, valstybės struktūromis ir bet koks vienkio ar kitokio reiškinių nukrypimas nuo modelinės situacijos jam kelia įtarimų. Nors jau seniai yra pastebėta, kad daugelis Vakarų Europos šalyse aptinkamų reiškinių (pavyzdys galėtų būti Magdeburgo teisė ar bendrai miestų savivalda) mūsų aptariamame regione įgauna visai kitoki turinį. Ir šiuo atveju, recenzentui perskaičius visą studiją, nekyla abejonių, kad autorius vykusiai atskleidė tautos fenomeną, kartu parodydamas jos specifiką, turinčią nemažai nukrypimų nuo tokios tautos modelio kitose Vakarų Europos šalyse.

Šiandien dar labai sunku pasakyti, ar tauta tikrai buvo tokia jau specifinė. Galutinius atsakymus į tokio pobūdžio klausimus galėtų duoti kitų sudėtinių monarchijų tyrimai, kurių deja, lig šiol nėra.

Labai malonu skaityti ir recenzuoti tokio pobūdžio darbus kaip M. Niendorfo studija. Ne vien todėl, kad pati tyrimų tema yra nauja ir įdomi, tačiau visų pirma dėl to, kad šis darbas sukelia daug minčių, kaip toliau galėtų būti plėtojami tautiškumo, ir ne

vien LDK teritorijoje, tyrimai. Skaitytojas ir mokslininkas, atidžiai perskaitęs autoriaus tyrimą, nesunkiai galėtų susikurti naują tyrimo projektą, pratęsiantį šį fundamentalų tyrimą. Būtų labai gerai, jei šiuo darbu susidomėtų Lietuvos leidyklos: norėtusi, ir kuo greičiau, paimti į rankas ir lietuvišką šios knygos leidimą.

Alvydas N i k ž e n t a i t i s

Andrej Kotljarchuk. **In the shadows of Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the mid-17th Century.** (Södertörn Doctoral Dissertations 4), Huddinge: Södertörns högskola, 2006, 347 p.

Vis stiprėjanti Lietuvos jaunuomenės tendencija studijas tęsti įvairiuose pasaulio universitetuose neaplenkė ir kaimyninės šalies – Baltarusijos, kurioje pastaruoju metu dėl įvairių politinių, ekonominių ar kitokio pobūdžio aplinkybių susiklostė ne itin palanki situacija humanitarinėms studijoms ir laisvai bei nevaržomai mokslinės veiklos plėtotei. Tad nenuostabu, kad ne vienas šios šalies jaunosios kartos istorikas pasirinko studijas Vakarų Europos ar kitų pasaulio šalių universitetuose bei pasinaudojo galimybe ten parengti ir publikuoti daktaro disertaciją. Šios tendencijos rezultatu galime laikyti ir Andrejaus Kotliarčuko monografiją „Lenkijos ir Rusijos šešėliuose. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Švedija europinėje krizėje XVII a. viduryje“, kurią išleido Švedijos aukštosios mokyklos „Södertörns högskola“ leidykla, publikuojanti savo auklėtinių darbus mokslo leidinių serijoje „Södertörn Doctoral Dissertations“.

Pasirinktas studijų kelias nulėmė A. Kotliarčiuko atlikto tyrimo pobūdį ir gana plačius užmojus. Aptariamame darbe tiriami ir analizuojami XVII a. vidurio įvykiai LDK, kurie įpinami į tuometines regionines aktualijas. Iš esmės tyrimas orientuojamas į 1655 m. susitarimų tarp LDK ir Švedijos bei po jų sekusios krizės analizę. Pastarieji įvardijami kaip įvykiai, padarę įtaką tarptautiniams santykiams Europoje XVII a. viduryje bei pakeitę senąją geopolitinį balansą. Tad nenuostabu, kad laikantis tokios nuostatos minėtųjų įvykių nagrinėjimas siejamas su bendraeuropine situacija, o LDK politinė situacija aptariama tiek geografiniu, tiek chronologiniu atžvilgiu gana plačiame kontekste. Todėl šį darbą galime priskirti ne tik LDK politinės istorijos, bet ir tarptautinės istorijos sričiai. LDK politinės istorijos tyrimų lokalumą padeda įveikti ne tik išplėsti kontekstiniai dalykai, bet ir aplinkybė, kad darbas publikuojamas anglų kalba, suteikiančia geresnes galimybes nagrinėjamai problematikai tapti europinės istoriografijos diskurso dalimi.